

Andrea F. De Carlo

<https://orcid.org/0000-0001-9116-8308>

Uniwersytet „L’Orientale” w Neapolu
Neapol, Włochy

Między kanonem a innowacją Antologie literatury polskiej we Włoszech

Between Canon and Innovation:
Anthologies of Polish Literature in Italy

Abstract: This article examines the presence of Polish poetry published in Italy from the 1930s to the present day, as identified and discussed through a bibliographic survey of poetry anthologies published in Italy in recent decades. Many anthologies of Polish poetry have been published with the aim of popularizing the genre, while also striving to present the Polish poetic landscape as fully as possible. These publications offer readers the opportunity to become acquainted with the most influential works and ideas. Particular attention is devoted to the editors and authors involved in producing such volumes. The text also reflects on the dynamics of creating a new canon, which does not always align with the one established in Poland. Depending on the editorial policies of individual publishing series, the project of presenting the anthology as an autonomous literary form and genre – as we shall see – is realized by entrusting the editing to experts or specialists in the field. One might even say that publishers most often entrust the editing of anthologies to none other than recognized scholars, qualified translators, and editors of proven prestige.

Keywords: Italian poetry anthologies, Polish poetry, canon, translation

Abstrakt: Artykuł ma na celu analizę obecności poezji polskiej publikowanej we Włoszech od lat 30. XX wieku do czasów współczesnych, która jest identyfikowana i omawiana poprzez repertorium bibliograficzne poświęcone antologiom poetyckim wydanym we Włoszech w ostatnich dziesięcioleciach. Wiele antologii poezji polskiej powstało, mając na względzie cel popularizatorski, a jednocześnie dążąc do jak najpełniejszego przedstawienia polskiej rzeczywistości poetyckiej. Opracowania te dają czytelnikowi możliwość zapoznania się z najbardziej wpływowymi dziełami i pomysłami. Szczególna uwaga jest poświęcona redaktorom oraz autorom zaangażowanym w tworzenie tego typu pozycji. Tekst stanowi również refleksję na temat dynamiki kształtowania się nowego kanonu, który nie zawsze pokrywa się z tym obowiązującym w Polsce. W zależności od różnych polityk serii wydawniczych, projekt zaprezentowania antologii jako autonomicznej formy i gatunku literackiego – jak zobaczymy – realizowany jest poprzez zlecenie redakcji ekspertom lub znawcom materii. Można wręcz stwierdzić, że wydawcy najchętniej powierzają redakcję antologii nie komu innemu, jak właśnie uznanym naukowcom, wykwalifikowanym tłumaczom i redaktorom o potwierdzonym prestiżu.

Słowa kluczowe: włoskie antologie liryczne, poezja polska, kanon, tłumaczenie

Kanon antologiczny

Nie ulega wątpliwości, że każda antologia stanowi odzwierciedlenie momentu ewolucji wiedzy, badań czy gustów, ale nawet najlepszy dobór autorów, tekstów i dzieł ma charakter tylko częściowy, subiektywny lub wręcz stronniczy. Tym bardziej odnosi się to do antologii literackiej, teatralnej bądź poetyckiej, która jest przede wszystkim „książką”, gdzie redaktor, mierząc się z problemem kanonu, występuje jako autor wszelkich zamierzeń i celów, a do którego roli należy dodać następnie rolę wydawcy, dla którego również rynek jest punktem odniesienia, w kategoriach nie tylko kulturowych, lecz także ekonomicznych (Piazzoni, 2023: 33–34). Każdy redaktor może zaproponować własną, odmienną koncepcję kanonu. Taka postawa podyktowana jest też potrzebą dywersyfikacji produktu komercyjnego opracowywanego przez wydawnictwa zlecające projekt antologii. Należy przy tym doprecyzować, że w niektórych przypadkach antologie nie odzwierciedlają jednoznacznej wizji redaktora, ale ukazują konsekwencje decyzji podejmowanych z różnych punktów widzenia i w rezultacie mogą być prezentowane jako monografie wieloautorskie.

Nie pretendując do osiągnięcia kompletności, przedstawiona tu analiza zostanie poświęcona wybranym antologiom, które rozpatrywane będą zarówno jako pojedyncze dzieła, jak i jako etapy stanowiące część szerszego procesu obiegu przetłumaczonej literatury we włoskim polisysemie literackim od pierwszej połowy XX wieku po współczesność¹. Ze względu na obszerność materiału moim zamiarem jest skupienie się na antologiach poezji polskiej w przekładzie, z wyłączeniem antologii poświęconych beletryście, teatrowi, pieśniom ludowym, kolędom, baśniom i legendom, literaturze podróżniczej itp.² Z badań wyłączone są

¹ Zgodnie z definicją izraelskiego uczonego Itamara Even-Zohara (zob. Even-Zohar, 1995: 230; w języku polskim – Even-Zohar, 2009: 199–200).

² Wśród antologii branżowych można wymienić: *Canti patriottici polacchi* [Pieśni narodowe] (1917); *Canti di Natale* [Kolędy] (1932); *Teatro Medioevale* [Teatr

również zbiory dedykowane poszczególnym autorom, które zasługiwałyby na osobną uwagę. Nie będę też zagłębiać się w refleksje związane z tłumaczeniem.

Celem niniejszego artykułu jest zbadanie repertuaru bibliograficznego antologii poetyckich publikowanych we Włoszech od lat 30. XX wieku do czasów współczesnych. W tym miejscu chcę zwrócić uwagę na poszczególne decyzje redaktorów i licznych autorów zaangażowanych w opracowanie koncepcji i kształtowanie wieloaspektowego dzieła, jakim jest antologia, w celu podjęcia refleksji nad dynamiką związaną z tworzeniem nowego kanonu, który nie zawsze pokrywa się z tym obowiązującym w Polsce. W zależności od różnych polityk serii wydawniczych projekt przedstawienia antologii jako autonomicznej formy i gatunku literackiego – jak zobaczymy – realizowany jest poprzez zlecenie redakcji ekspertom lub znawcom materii. Można wręcz stwierdzić, że edytorzy najchętniej powierzają redakcję antologii nie komu innemu, jak właśnie uznanym naukowcom, wykwalifikowanym tłumaczom i redaktorom o potwierdzonym prestiżu. Podstawą jest tu zrozumienie specyfiki, czy wręcz odmienności, antologii literatury polskiej publikowanych we Włoszech, która wynika z innego podejścia redakcyjnego, innych kryteriów selekcji, odmiennej organizacji wewnętrznej i odmiennej roli samego redaktora. Niewątpliwie jej ostateczny kształt unaocznia określoną scenę literacką. Przy czym zadanie jej twórcy nie ogranicza się do złożenia zbioru tekstów połączonych pewnym wspólnym mianownikiem.

Antologia poetycka jest szczególnie interesującym przedmiotem badań, dającym możliwość stawiania pytań o periodyzację i tworzenie kanonu, o relacje między hermeneutyką a historią, o rozwój recepcji

średniowieczny] 1948; *Fiabe e leggende polacche* [Polskie baśnie i legendy] (1976); *La porta d'Italia. Diari e viaggiatori polacchi in Friuli-Venezia Giulia dal XVI al XIX secolo* [Brama do Włoch. Dzienniki polskie i polscy podróżnicy we Friuli-Wenecji Julijskiej od XVI do XIX wieku] (2000); *Polonia: Nuova generazione = Nowe pokolenie: Antologia della giovane drammaturgia polacca* [Antologia młodej polskiej dramaturgii] (2007).

i wiele innych. Tym, co czyni ją ciekawą dla badaczy literatury i co stanowi o jej uroku zarówno dla tych, którzy ją piszą, jak i dla tych, którzy się nią posługują, jest jej konstytutywna dwuznaczność: „Antologia spełnia bowiem funkcję specjalistyczną i popularyzatorską, jest jednocześnie szczegółowa, ale i powierzchowna, dąży do pełni, ale jest fragmentaryczna, jest dokumentem przyszłości, ale i pomnikiem przeszłości” (Del Gatto, 2023: 99; szerzej na ten temat zob. Van den Bergh, 2017)³.

Wiele antologii poezji polskiej zostało opublikowanych, mając na uwadze cel popularyzatorski, a jednocześnie dążąc do jak najpełniejszego przedstawienia polskiej rzeczywistości poetyckiej. Publikacje te dają czytelnikowi możliwość zapoznania się z najbardziej wpływowymi dziełami i pomysłami.

Antologie liryczne przed 1989 rokiem

Antologie z pewnością odegrały ważną rolę w popularyzacji polskiej poezji we Włoszech. Rozpoczynając naszą analizę od lat 30. XX wieku, możemy odnotować, że zbiór *Antologia della poesia contemporanea polacca* [Antologia współczesnej poezji polskiej] (1931), pod redakcją Oskara Skarbka-Tłuchowskiego i włoskiego poety Giovanniego Cau, z przedmową filologa i tłumacza Paola Emilia Pavoliniego, zawierał 20 nazwisk i 60 utworów, stanowiąc propozycję kanonu poetyckiego nie do przecenienia ze względu na swoją reprezentatywność. Zbiór ten został poświęcony poetom Młodej Polski (wśród których przetłumaczono m.in. Antoniego Langego, Lucjana Rydla i Jana Lemańskiego) oraz 5 poetom grupy Skamander.

Owoce udanej współpracy była także druga antologia *Lirici della Polonia d'oggi* [Liryki współczesnej Polski] (1933), pod redakcją Marii i Mariny Bersano Begey, której znaczną część poświęcono poetom

³ Jeśli nie zaznaczono inaczej, cytaty z języka włoskiego – tłum. własne.

Skamandra, choć wśród omawianych autorów nie zabrakło przedstawicieli Młodej Polski czy też: lwowskiego poety Jana Zahradnika, krakowskiego Józefa Aleksandra Gałuszki, Jerzego Lieberta, Emila Zegadłowicza i Janiny Brzostowskiej. We wstępie Marina Bersano Begey stwierdza, że w tym zbiorze wierszy, które wydają się najbardziej reprezentatywne dla ówczesnej Polski, znajdują się poeci przedwojenni i powojenni, poczynając od okresu polskiego modernizmu. Antologia miała na celu przybliżenie włoskiemu czytelnikowi najnowszej polskiej twórczości poetyckiej. Zaniechano jednak przy tym wspomnienia o awangardzie, najwyraźniej uznając umiarkowany tradycjonalizm skamandrytów za wystarczająco innowacyjny i rezerwując poczesne miejsce dla Juliana Tuwima, Kazimierza Wierzyńskiego i Marii Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej. Spośród poetów łączących Młodą Polskę z okresem międzywojennym przetłumaczony został jedynie Leopold Staff. Nieobecny pozostał wciąż jednak samotny innowator – Bolesław Leśmian (zob. De Carlo, 2007; 2019). By go poznać, należało poczekać na publikację *Poeti polacchi contemporanei* [Polscy poeci współcześni] (1961), pod redakcją Carla Verdianiego (zob. także Brogi, 2013). Zbiór ten skupia się na poetach, którzy debiutowali przed 1956 rokiem⁴.

⁴ Krzysztof Kamil Baczyński, Stanisław Baliński, Miron Białoszewski, Zbigniew Bieńkowski, Tadeusz Borowski, Roman Bratny, Władysław Broniewski, Jan Brzękowski, Józef Czechowicz, Stanisław Czernik, Tytus Czyżewski, Jerzy Ficowski, Tadeusz Gajcy, Konstanty Ildefons Gałczyński, Stanisław Grochowiak, Jerzy Harasymowicz, Julia Hartwig, Zbigniew Herbert, Paweł Hertz, Kazimiera Iłkacowiczówna, Waław Iwaniuk, Jarosław Iwaszkiewicz, Bruno Jasiński, Mieczysław Jastrun, Anna Kamińska, Tymoteusz Karpowicz, Tadeusz Kubiak, Andrzej Kuśniewicz, Stanisław Jerzy Lec, Jan Lechoń, Bolesław Leśmian, Jerzy Liebert, Artur Międzyrzecki, Czesław Miłosz, Tadeusz Nowak, Jan Bolesław Ożóg, Maria Pawlikowska-Jasnorzewska, Tadeusz Peiper, Stanisław Pięta, Anna Pogonowska, Julian Przyboś, Jan Rostworowski, Tadeusz Różewicz, Antoni Słonimski, Arnold Słucki, Leopold Staff, Anatol Stern, Zdzisław Leon Stroiński, Wisława Szymborska, Jan Śpiewak, Julian Tuwim, Aleksander Wat, Adam Ważyk, Kazimierz Wierzyński, Józef Wittlin, Wiktor Woroszyński.

Verdiani prezentuje poetów być może mniej znaczących i wtedy, i dziś, ale w długim i pogłębionym wstępie pt. *Poesia polacca contemporanea: precedenti e tendenze* [Współczesna poezja polska: precedensy i trendy] (1961) uzasadnia to tym, że stawia sobie za cel reprezentowanie jak największej liczby nurtów i tendencji, zarówno wśród poetów tworzących wówczas w swojej ojczyźnie, jak i wśród tych, którzy od 1944 roku pozostają w szeregach polskiej emigracji na Zachodzie (zob. Verdiani, a c. di, 1961: XIV). Redaktor dzieli polską twórczość poetycką na trzy epoki lub fazy, uzasadnione wstrząsami historycznymi i politycznymi, jakie miały miejsce w Polsce w następujących okresach: 1864–1918, 1918–1939, 1940–1960. W obrębie tych okresów identyfikuje charakterystyczne dla nich tendencje poetyckie. W swoim wstępie Verdiani zastanawia się nad formą antologiczną, stwierdzając, że:

Jeśli przez „antologię” rozumiemy zbiór najlepszych kompozycji jednego lub większej liczby poetów, to ta książka nie jest antologią. Na temat każdego autora – i nieobecności niektórych poetów nie należy tu rozumieć jako apriorycznej oceny negatywnej, uznano bowiem, że u nich, nawet przy różnych osobowościach, powtarzają się akcenty i styl czołowych przedstawicieli szkół poetyckich – staraliśmy się napisać, w jakim stopniu można prześledzić w zasadniczy sposób nie tylko fazy jego rozwoju, ale całych pięćdziesięciu lat poezji. Zgodnie z tą zasadą pominięto strony typowo „antologiczne”, ale czasami ze względu na ograniczoną przestrzeń trzeba było zrezygnować z utworów ważnych, jak np. dwa długie wiersze A. Słonimskiego, *Czarna wiosna* z 1919 r. i *Oko w oko* z 1928 r., kluczowe dla niektórych aspektów jego poezji (Verdiani, 1961: XIII–XIV).

Niezaprzeczalnie sama struktura antologii narzuca konieczność wyboru ograniczonej liczby autorów i prezentowanych tekstów (czasami tylko jeden), należących możliwie do różnych tomów poetyckich. Tym samym, jak to często bywa, w przypadku antologii literatury zagranicznej krystalizują się wąskie i powtarzające się listy nazwisk i tytułów, które mimowolnie kształtują kanon.

Wiele antologii poezji polskiej zostało opublikowanych, mając na uwadze cel popularyzatorski, a jednocześnie dążąc do jak najpełniejszego przedstawienia polskiej rzeczywistości poetyckiej. Dwie inne godne uwagi inicjatywy, o których warto wspomnieć w niniejszym przeglądzie, to *Guida alla moderna letteratura polacca. Con annessa Antologia di poeti polacchi contemporanei* [Przewodnik po współczesnej literaturze polskiej. Z dołączoną Antologią współczesnych poetów polskich] (1973), literata i znawcy polskiej tradycji teatralnej Jerzego Pomianowskiego, w przekładzie Paola Statutiego⁵. Drugą jest antologia *Poesia polacca contemporanea* [Współczesna poezja polska] (1977), pod redakcją Ireny Conti⁶, a opatrzona przedmową włoskiego poety Cesarego

⁵ Poeci obecni w antologii: Krzysztof Kamil Baczyński, Stanisław Barańczak, Miron Białoszewski, Zbigniew Bieńkowski, Jacek Bierezin, Tadeusz Borowski, Roman Bratny, Władysław Broniewski, Ernest Bryll, Józef Czechowicz, Marian Czuchnowski, Witold Dąbrowski, Jerzy Ficowski, Tadeusz Gajcy, Konstanty Ildelfons Gałczyński, Stanisław Grochowiak, Jerzy Harasymowicz, Zbigniew Herbert, Paweł Hertz, Jerzy Hordyński, Kazimiera Iłłakowiczówna, Jarosław Iwaszkiewicz, Mieczysław Jastrun, Anna Kamieńska, Tymoteusz Karpowicz, Urszula Koziół, Jan Lechoń, Bolesław Leśmian, Jerzy Liebert, Andrzej Mandalian, Artur Międzyrzecki, Czesław Miłosz, Tadeusz Nowak, Maria Pawlikowska-Jasnorzewska, Tadeusz Peiper, Stanisław Piętak, Julian Przyboś, Feliks Przysiecki, Tadeusz Różewicz, Jarosław Marek Rymkiewicz, Antoni Słonimski, Arnold Ślucki, Leopold Staff, Stanisław Ryszard Stande, Elżbieta Szemplińska, Wisława Szymborska, Irena Tuwim, Julian Tuwim, Aleksander Wat, Adam Ważyk, Kazimierz Wierzyński, Józef Wittlin, Rafał Wojaczek, Wiktor Woroszyński, Jerzy Zagórski.

⁶ Irena Conti di Mauro (1923–2009) była polską dziennikarką, poetką i pisarką pochodzenia żydowskiego. Urodzona jako Irena Gelblum, była członkinią Żydowskiej Organizacji Bojowej (ŻOB); brała udział w powstaniu warszawskim, za co została odznaczona Krzyżem Walecznych. Po wojnie wyjechała do Palestyny, początkowo do Hajfy, gdzie została pionierką kibuców. W 1948 roku wróciła do Polski, po czym w 1968 roku wyjechała do Włoch w związku z nasilającymi się nastrojami antyżydowskimi w Polsce. Jej drugim mężem był włoski dziennikarz piszący dla gazety „L'Unità”. To on był odpowiedzialny za zmianę jej nazwiska na Conti Di Mauro. Dokładną rekonstrukcję

Zavattiniego⁷. Publikacja ta prezentuje 20 polskich poetów zebranych i przetłumaczonych przez samą redaktorkę, która we wstępie precyzuje, że wybór „był podyktowany głęboką potrzebą przekazania głosów polskiej poezji ostatnich lat, aby przekazać autentyczne dziedzictwo literackie” (Conti, 1977: XIII). Conti przedstawia głównie nazwiska współczesnej poezji polskiej, które zestawia z autorami młodszymi lub mniej znanymi, wskazując przy tym istotne nurty w środowisku nowego pokolenia, które dyskutuje z poprzednimi, a jednocześnie, pomimo różnorodności grup literackich, potrafi zaproponować własną poetykę (zob. Conti, 1977: XIII).

Od antologii, które mają być jak najbardziej wyczerpujące, diametralnie różni się wybór „*Nowa Fala*”. *Nuovi poeti polacchi* [„Nowa Fala”. Nowi polscy poeci] (1981), pod redakcją Giorgia Origlii. Decyduje się on na selekcję pięciu szczególnie reprezentatywnych nazwisk grupy poetyckiej „Nowa Fala”: Stanisława Barańczaka, Krzysztofa Karaska, Juliana Kornhausera, Ryszarda Krynickiego i Adama Zagajewskiego⁸.

Antologie liryczne po 1989 roku

Kryterium doboru autorów przy tworzeniu antologii poetyckiej w języku obcym, zwłaszcza z obszaru mało znanego czytelnikom, jest

życia Ireny Conti można znaleźć w biografii dziennikarza i pisarza Remigiusza Grzela (zob. Grzela, 2014).

⁷ Poeci obecni w antologii: Maciej Z. Bordowicz, Ernest Bryll, Stanisław Grochowiak, Jerzy Harasymowicz, Zbigniew Herbert, Lothar Herbst, Jarosław Iwaszkiewicz, Zbigniew Jerzyna, Anna Kamińska, Krzysztof Karasek, Urszula Koziół, Ewa Lipska, Krzysztof Nowicki, Józef Ozga-Michalski, Tadeusz Różewicz, Aleksander Rymkiewicz, Wisława Szymborska, Andrzej K. Waśkiewicz, Rafał Wojaczek, Adam Zagajewski, Jerzy Zagórski.

⁸ Jak zauważa Andrea Ceccherelli, z pewnością jest to wybór dalekowzroczny, gdyż we Włoszech ukazały się osobne antologie tych poetów (zob. Ceccherelli, 2015).

zadaniem niełatwym, przede wszystkim jeśli chodzi o poetów żyjących, szczególnie młodych, którzy nie pojawiają się jeszcze w encyklopediach i podręcznikach szkolnych. Z tym problemem musiał się zmierzyć jeden projekt antologiczny: *Inattese vertigini. Antologia della poesia polacca dopo il 1989* [Nieoczekiwane zawroty głowy. Antologia poezji polskiej po 1989 r.] (2010), pod redakcją Alessandra Amenty i Lorenza Costantino, z posłowiem Alfonsa Berardinello⁹. Antologia ta zawiera wybór utworów najważniejszych polskich poetów ostatniego dwudziestolecia. Urodzeni w okresie od lat 50. do lat 70. XX wieku, zadebiutowali po roku 1989, tj. w czasie radykalnego przełomu na płaszczyźnie nie tylko politycznej i gospodarczej, lecz także kulturalnej (Amenta, Costantino, a. c. di, 2010: 14). W opracowaniu znajdujemy 25 głosów, które wyłaniają się z kontekstów niezwykle zróżnicowanych pod względem symbolicznych horyzontów, poetyki, tematów czy odniesień kulturowych.

Wskazane tu antologie ukazują różnorodne podejścia do twórczości poetyckiej, odmienne sposoby pisania, a także odrębne preferencje tematyczne, estetyczne i ideowe współczesnych polskich poetów. Przeglądając te prace, od razu zauważa się różnice zarówno w poetyce, jak i w języku innych pokoleń. Redakcja, daleka od dążenia do celów encyklopedycznych, ograniczyła się do zarysowania obrazu najistotniejszych faktów i zjawisk. Choć każdy wybór może być wyłącznie subiektywny, w tym przypadku ta prosta prawda ma pozytywny aspekt. W istocie zbiory te wolno uznać za osobiste świadectwo aktywnego uczestnika wielu wydarzeń kulturalnych, kontrowersji i zwrotów literackich, jakie miały miejsce w Polsce okresu powojennego. Wyłaniający się obraz

⁹ Poeci obecni w antologii: Wojciech Bonowicz, Marzena Broda, Sławomir Elsner, Izabela Filipiak, Jerzy Franczak, Roman Honet, Łukasz Jarosz, Marzanna Bogumiła Kielar, Radosław Kobierski, Bartłomiej Majzel, Maciej Melecki, Jarosław Mikołajewski, Jacek Napiórkowski, Edward Pasewicz, Anna Piwkowska, Adam Pluszka, Jacek Podsiadło, Tomasz Różycki, Krzysztof Siwczyk, Andrzej Sosnowski, Jolanta Stefko, Marcin Świetlicki, Eugeniusz Tkaczyszyn-Dycki, Joanna Wajs, Agnieszka Wolny-Hamkało.

potwierdza i odnawia poczesne miejsce, jakie od dawna polska poezja zajmuje w kontekście kultury europejskiej.

Zupełnie inaczej wygląda sytuacja w przypadku dwóch antologii, które powstały nie tyle w celu zaspokojenia potrzeb kanonu literackiego, co z osobistej inicjatywy poszczególnych redaktorów, którzy postanowili zaprezentować we Włoszech konkretnych autorów i autorki: *La comunità dei vulcani. Quaderno siculo-polacco di poesia* [Społeczność wulkanów. Zeszyt poezji sycylijsko-polskiej] (2006)¹⁰; *Scalzi ma con gli speroni. Dodici poeti polacchi contemporanei* [Boso, ale z ostrogami. Dwunastu współczesnych poetów polskich] (2007), wersje, wstęp i sylwetki biograficzne pod redakcją Pawła Krupki¹¹. Szczególnie ostatni zbiór ma na celu pokazać jak najszerszą panoramę różnych sposobów pisania poezji przez twórców młodego pokolenia. W przypadku *Scalzi ma con gli speroni* mówimy o 12 autorach urodzonych między latami 30. a końcem lat 80. XX wieku, którzy działali na terenie całego kraju. Do ich grona zaliczają się również repatrianci z rejonów wileńskiego i lwowskiego, nienależących już do Polski od czasów II wojny światowej, choć nadal stanowiących istotny element polskiego obszaru kulturowego (Krupka, a. c. di, 2007: 8). Do antologii redakcja włączyła także m.in. niektórych poetów-emigrantów, uznając zjawisko emigracji za powszechne i masowe, zwłaszcza wśród nowych pokoleń.

Pozostając w kontekście młodych pokoleń polskich poetów, szczególnie interesująca jest antologia *Il vetro è sottile. Poeti polacchi contemporanei tradotti da poeti* [Szkło jest cienkie. Współcześni polscy poeci w przekładzie poetów] (2012), zrodzona z inicjatywy promowanej przez

¹⁰ Stanisław Dłuski, Jerzy Janusz Fąfara, Grzegorz Kociuba i Roman Misiewicz (przeł. Vittorio Marone), Mariusz Kalandyk (przeł. Lorenzo Pompeo), Józef Kurylak (przeł. Tiziana Cincinnato), Jacek Napiórkowski (przeł. Giulia Palmieri) i Rafał Rżany (przeł. Anna Buffa).

¹¹ Dominik Bartmański, Ares Chadzinikolau, Tadeusz Daszkiewicz, Leszek Długosz, Małgorzata Gozdek, Marian Grześczak, Ewa Kędzierska, Krystyna Konecka, Jarosław Mikołajewski, Jolanta Woś, Krzysztof Zuchora, Ryszard Żółtaniecki.

Festiwal Literatury i Przekładu Babel, gdzie funkcje poety i tłumacza pełni na przemian pięć par. W ramach tego projektu polscy poeci zostali przełożeni przez młodych poetów z włoskiej Szwajcarii lub najbliższej okolicy, którzy z kolei zostali oddani na język polski¹².

Na zakończenie tego krótkiego zestawienia z pewnością warto wspomnieć o dwóch innych inicjatywach wydawniczych poświęconych poezji polskiej, które jednak ograniczają się zasadniczo do sfery akademickiej. Pierwsza z tych publikacji nie wywarła żadnego wpływu na opinię publiczną – jej nakład został szybko wyczerpany, w związku z czym praca ta pozostaje obecnie jedynie pozycją bibliograficzną: *Incontri di poeti polacchi e italiani, liriche* [Spotkania poetów polskich i włoskich. Wiersze] (2003)¹³.

Do większego rozpowszechnienia mogłaby natomiast pretendować antologia poetycka „*È dolce al giusto tempo far follia*”. *Un'antologia personale della poesia polacca* [„Miło szaleć, kiedy czas po temu”. Antologia osobista poezji polskiej] (2019), pod redakcją Andrei Ceccherellego, który gromadzi przekłady poezji z języka polskiego wchodzące w skład obszernego dorobku tłumaczeniowego zmarłego w 2018 roku polonisty Antona Marii Raffo (zob. Ceccherelli, 2020). Wyjątkiem są łańskie utwory kilku poetów renesansu i młodzieńczy wiersz w języku rosyjskim Bolesława Leśmiana¹⁴. Mamy tu do czynienia z lirycznymi

¹² Wśród nich obecni są: Justyna Orzeł, badaczka współczesnej poezji włoskiej na Uniwersytecie Warszawskim; Sigrid Nanut, studentka studiów magisterskich z języka i literatury polskiej na Uniwersytecie Ca' Foscari w Wenecji; Alesandro Amenta, który sprawdził niektóre przekłady.

¹³ Julia Hartwig, Adam Zagajewski, Jarosław Mikołajewski i Marzanna Bogumiła Kielar, w przekładzie odpowiednio: Valerii Rosselli, Andrei Ceccherellego, Silvana De Fantiego i Franceski Fornari.

¹⁴ Autorami obecnymi w antologii są: Wincenty Dunin-Marcinkiewicz, Sebastian Grabowiecki, Zbigniew Herbert, Mikołaj Hussowski, Jan Kochanowski, Zygmunt Krasiński, Bolesław Leśmian, Kasper Miaskowski, Adam Mickiewicz, Czesław Miłosz, Franciszek Henryk Nowicki, Maria Pawlikowska-Jasnorzewska, Mikołaj Sęp-Szarzyński, Juliusz Słowacki, Wisława Szymborska, Wiktor Woroszyński.

przekładami najwybitniejszych polskich twórców, od złotego wieku renesansu po wiek XX, przy wyraźnym upodobaniu do poezji starszej, od XVI do XIX wieku. Więcej miejsca poświęcono Janowi Kochanowskiemu i Adamowi Mickiewiczowi, podczas gdy drugorzędnie plasuje się Bolesław Leśmian. Oprócz dwóch pomniejszych autorów, Wincentego Dunina-Marcinkiewicza oraz Franciszka Henryka Nowickiego, Raffo przełożył autorów kanonicznych, stając się niejako ich tłumaczem-ambasadorem, dbającym o reprezentowanie kultury źródłowej poprzez ukazywanie włoskim czytelnikom tego, co literatura ta ma najlepszego do zaoferowania. Antologia Ceccherellego jawi się jako absolutnie konsekwentna i oryginalna lekcja przekładu, wykraczająca poza mody panujące w świecie akademickim i wydawniczym, skupiona na prymacie lirycznym i dążąca do tego, aby nie przekształcać śpiewności poezji w recytację, a poetyckości w formę prozatorską (Ceccherelli, 2019: 25).

Na włoskiej arenie wydawniczej nie brakuje także antologii „mieszanych”, czyli obejmujących zarówno prozę, jak i poezję. Można do nich zaliczyć *Le più belle pagine della letteratura polacca* [Najpiękniejsze strony literatury polskiej] (1965), pod redakcją Mariny Bersano Begey, które do dziś pozostają użytecznym narzędziem dla studentów literatury polskiej i punktem odniesienia dla nauczycieli języka polskiego, oferując przegląd całej literatury polskiej, od jej początków (*Bogurodzica*) aż do XX wieku, włączając w to Gustawa Herlinga-Grudzińskiego. Przemiany poetyckie i prozatorskie widać także w antologii *Narrativa polacca contemporanea* [Współczesna proza polska] (Pompeo, 2008) w której, oprócz części poświęconej prozie, pojawia się również poezja w ramach sekcji zatytułowanej *Geopoetyka*, której redaktorami są Andrea Ceccherelli i Jarosław Mikołajewski. Znajdziemy tam tłumaczenia poetów „Nowej Fali” (Krzysztofa Karaska, Juliana Kornhausera, Ryszarda Krynickiego), ale także Piotra Matywieckiego i Jana Twardowskiego¹⁵.

¹⁵ Przekładu dokonali: Anna Buffa, Andrea Ceccherelli, Marina Fabbri, Francesca Fornari. Przekładom Twardowskiego towarzyszy wstęp autorstwa Ceccherellego.

Wśród antologii „mieszanych” znajdują się także *Cose di Polonia: poesia e prosa* [Polskie rzeczy: poezja i proza] (2001), pod redakcją Antona Marii Raffo, opublikowane w czasopiśmie „In forma di parole” (2001, nr 1)¹⁶. W przedmowie Raffo wyjaśnia, że jego praca nie aspiruje do rangi antologii, będąc jedynie wyborem „ani wyważonym, ani reprezentatywnym” (Raffo, 2001: 19), obejmującym teksty, które pragnął przedstawić włoskiemu czytelnikowi, gdyż wydawały się mu w jakiś sposób znaczące bądź korespondowały z jego gustem. Redaktor proponuje sześć utworów prozatorskich: dwa największego poety Adama Mickiewicza, dwa Bolesława Prusa i dwa Sławomira Mrożka¹⁷. Z kolei poeci zostali wybrani, zaprezentowani i przetłumaczeni przez: Lukę Bernardiniego (Białoszewski), Andree Ceccherellego (Herbert, Podsiadło, Zagajewski) oraz Silvana De Fantiego (Mikołajewski). W zbiorze znajdujemy również wiersze Wisławy Szymborskiej (w opracowaniu Raffo i Emanuela Bove), a także trzy krótkie utwory prozatorskie wybrane i przełożone przez Ceccherellego.

Podsumowanie

Jak mogliśmy zaobserwować, zarówno kanon, jak i antologia zbudowane są na bazie dialektycznego zderzenia treści przeszłych i teraźniejszych oraz różnych idei literatury. Można powiedzieć, że antologia uczestniczy w tworzeniu kanonu i odwrotnie. Z pewnością zbiór antologiczny reprezentuje ograniczony wycinek literatury stanowiącej kanon, dlatego też analiza serii publikacji poświęconych literaturze zagranicznej w przekładzie daje możliwość zbadania szczególnie intensywnej fazy

¹⁶ Wśród przetłumaczonych autorów znajdziemy tam: Mirona Białoszewskiego, Zbigniewa Herberta, Adama Mickiewicza, Jarosława Mikołajewskiego, Sławomira Mrożka, Jacka Podsiadłę, Bolesława Prusa, Wisławę Szymborską, Adama Zagajewskiego.

¹⁷ Tłumaczenia są autorstwa samego Raffo oraz Donatelli Tozzetti i Marco Vanchettiego.

owej dialektyki. Perspektywa ta nierzadko wkracza w dynamikę sporu, który determinuje wybór tekstów kierowanych do tłumaczenia. Formułowanie repertuaru literackiego ingeruje w dotychczasowe kanony, modyfikując je. Potrzeba selekcji merytorycznej splata się z komercyjnym wymogiem proponowania coraz to nowszych, ale nie mniej istotnych zbiorów (por. Antonello, Paladin, 2023: 16). Wreszcie, w różnych antologiach można rozpoznać dynamikę, która doprowadziła do zdefiniowania kryteriów wyboru tekstu i struktury spisu treści.

W świetle tych rozważań zbiorów tekstów, w większości uporządkowanych chronologicznie, o charakterze dokumentalnym, wzbogaca się o bardziej złożone niuanse. Wybór obejmuje autorów kanonicznych, ale też otwiera się na innych, w zależności od ich popularności, mogąc wywoływać u czytelnika poczucie zdumienia i oferując mu wiedzę i możliwość prowadzenia dalszych badań. Wkład redaktorski na poziomie paratekstu pozostaje zazwyczaj ograniczony do dwustrońnicowego komentarza i kilku wersów biograficznych przedstawiających poszczególnych autorów. Niestety wielkie dzieło tłumaczeniowe znacząco determinuje dalsze losy tekstów w docelowym polisystemie literackim. Podobnie eksploracja i transformacja – nieodłącznie związane z procesem tłumaczenia międzyjęzykowego – realizowane są również w szerszym kontekście kulturowego przesuwania granic: tworzą drogi dostępu do innych światów i innych historii, ale także do historii i światów podobnych do tych, które znamy, a które opowiadane są jedynie za pomocą innych cech stylistycznych, innych obrazów i innych głosów, których jest tak wiele, jak wielu jest samych autorów (Brusasco, 2023: 193).

Literatura

Amenta A., Costantino L., a c. di, 2010, *Inattese vertigini. Antologia della poesia polacca dopo il 1989*, postfaz. A. Berardinelli, Forum, Udine.

- Antonello A., Paladin N., 2023, *Il decennio delle antologie*, w: *Il decennio delle antologie (1941–1951). Repertori letterari e logistiche editoriali*, a c. di A. Antonello, N. Paladin, LED, Milano, s. 7–25.
- Bal E., a c. di, 2007, *Polonia: Nuova generazione = Nowe pokolenie: Antologia della giovane drammaturgia polacca*, Il Torcoliere, Napoli.
- Bersano Begey M., trad., 1932, *Canti di Natale*, S.E.I., Torino.
- Bersano Begey M., Bersano Begey M., a c. di, 1933, *Lirici della Polonia d'oggi*, La Nuova Italia Editrice, Firenze.
- Bersano Begey M., a c. di, 1965, *Le più belle pagine della letteratura polacca*, Nuova Accademia Editrice, Milano.
- Broggi G., 2013, *Carlo Verdiani (1905–1975)*, „Pl.it / rassegna italiana di argomenti polacchi”, nr 4, s. 78–108.
- Brusasco P., 2023, *Edoardo Bizzarri e „Novellieri inglesi e americani”*, w: *Il decennio delle antologie (1941–1951). Repertori letterari e logistiche editoriali*, a c. di A. Antonello, N. Paladin, LED, Milano, s. 185–201.
- Burello L., Litwornia A., a c. di, 2000, *La porta d'Italia. Diari e viaggiatori polacchi in Friuli-Venezia Giulia dal XVI al XIX secolo*, Forum, Udine.
- Campagnoli M., Dehnel J., a c. di, 2012, *Il vetro è sottile. Poeti polacchi contemporanei tradotti da poeti*, introd. R. Galaverni, Casagrande, Bellinzona.
- Canti patriottici polacchi: per canto e pianoforte*, 1917, G. Ricordi & C., Milano.
- Ceccherelli A., 2015, *Non solo Szymborska. Venticinque anni di poesia polacca tradotta in italiano (1989–2013)*, „Europa Orientalis”, nr 34, s. 389–390.
- Ceccherelli A., a c. di, 2019, *„È dolce al giusto tempo far follia”. Un'antologia personale della poesia polacca*, Lithos, Roma.
- Ceccherelli A., 2019, *Anton Maria Raffo traduttore di poesia polacca*, w: *„È dolce al giusto tempo far follia”. Un'antologia personale della poesia polacca*, a c. di A. Ceccherelli, trad. A.M. Raffo, Lithos, Roma, s. 17–28.
- Ceccherelli A., 2020, *Metrum i pistolet. Zasady przekładu poetyckiego według Antona Marii Raffo*, „Tematy i Kontesky”, nr 10 (15), 2020, s. 23–35.
- Conti I., a c. di, 1977, *Poesia polacca contemporanea*, prefaz. C. Zavattini, Editori Riuniti, Roam.
- Contini G., 1948, *Teatro Medioevale*, Bompiani, Milano.

- De Carlo A.F., 2007, *Koszmar tłumacza. Twórczość Bolesława Leśmiana w kręgu włoskich zagadnień translacyjnych*, w: *Literatura Polska w świecie*, t. 2, *W kręgu znawców*, red. R. Cudak, Wydawnictwo Gnome, Katowice, s. 243–257.
- De Carlo A.F., 2019, „*Tam na obczyźnie*”. *O recepcji twórczości Bolesława Leśmiana we Włoszech*, „*Studia Polonica*”, Да юбілею прафесара Святланы Піліпаўны Мусіенка. Зборнік артыкулаў, пад навук. рэд. А.У. Бразгунова і М.М. Хмяльніцкага, «Кнігазбор», Minsk, s. 319–342.
- Del Gatto A., 2023, *Massimo Bontempelli e „Lirica italiana”*, w: *Il decennio delle antologie (1941–1951). Repertori letterari e logistiche editoriali*, a c. di A. Antonello, N. Paladin, LED, Milano, s. 99–112.
- Even-Zohar I., 1995, *La posizione della letteratura tradotta all'interno del polisistema letterario*, w: *Teorie contemporanee della traduzione*, a c. di S. Nergaard, Bompiani, Milano, s. 225–238.
- Even-Zohar I., 2009, *Miejsce literatury tłumaczonej w polisystemie literackim*, w: *Antologia teorii przekładu literackiego*, red. M. Heydel, P. Bukowski, Znak, Kraków, s. 197–203.
- Fiabe e leggende polacche*, 1976, Fratelli Fabbri Editori, Milano.
- Grzela R., 2014, *Wybór Ireny*, Dom Wydawniczy PWN, Warszawa.
- Krupka P., a c. di, 2007, *Scalzi ma con gli speroni. Dodici poeti polacchi contemporanei*, Edizioni Orizzonti Meridionali, Cosenza.
- La comunità dei vulcani. Quaderno siculo-polacco di poesia*, 2006, GBM, Mesina.
- Olszańska I., oprac., 2003, *Incontri di poeti polacchi e italiani, liriche*, Instytut Polski w Rzymie, Rzym.
- Origlia G., a c. di, 1981, „*Nova Fala*”. *Nuovi poeti polacchi*, Guanda, Milano.
- Piazzoni I., 2023, *Le antologie di „Pantheon”: lavorare sui classici tra canone e mercato*, w: *Il decennio delle antologie (1941–1951). Repertori letterari e logistiche editoriali*, a c. di A. Antonello, N. Paladin, LED, Milano, s. 29–50.
- Pomianowski J., 1973, *Guida alla moderna letteratura polacca. Con annessa Antologia di poeti polacchi contemporanei*, Bulzoni Editore, Roma.
- Pompeo L., 2008, *Segni, incontri, percorsi*, w: *Narrativa polacca contemporanea*, „*Crocevia*”, nr 9/10, *Scritture straniere, migranti e di viaggio*, Besa Nardò, Lecce, s. 9.
- Raffò A.M., 2001, *Premessa*, w: *Cose di Polonia: poesia e prosa*, a c. di A.M. Raffò, „*In forma di parole*”, nr 1, s. 19–20.

Skarbek-Tłuchowski O., Cau G., a c. di, 1931, *Antologia della poesia contemporanea polacca*, prefaz. P.E. Pavolini, Carabba, Lanciano.

Van den Bergh C., 2017, „Effetto canone”. *La forma „antologia” nella letteratura italiana*, „Enthymema”, nr 17, s. 1-8.

Verdiani C., a c. di, 1961, *Poeti polacchi contemporanei*, Silva, Milano.

ANDREA F. DE CARLO – Professor, Department of Polish Language and Literature, “L’Orientale” University of Naples, Naples, Italy / prof., Katedra Języka i Literatury Polskiej, Uniwersytet „L’Orientale” w Neapolu, Neapol, Włochy.

From 2006 to 2011, he was a contract professor at the Faculty of Literature, Linguistic and Comparative Studies at the University of Salento in Lecce (Italy), where he taught literature, translations and Polish. Since 2011, he has been teaching Polish literature at the L’Orientale University of Naples. In his research work, he focuses mainly on three areas: Italian-Polish literary connections, poetic translations and text criticism. He publishes the results of his research in many Italian and foreign magazines and periodicals. He is an author of a monograph entitled *Dantes maxime mirandus in minimis. Kraszewski e Dante* (Naples 2019; second edition 2024). One of his latest studies is a research project – an analysis of Józef Ignacy Kraszewski’s translation of Dante’s *Divine Comedy*.

Od 2006 do 2011 roku był profesorem kontraktowym na Wydziale Języków i Literatury Obcej przy Uniwersytecie Salento w Lecce (Włochy), gdzie prowadził zajęcia z literatury, tłumaczeń i języka polskiego. Od 2011 roku do dzisiaj wykłada literaturę polską na Uniwersytecie „L’Orientale” w Neapolu. W swojej pracy naukowej koncentruje się głównie na trzech obszarach: włosko-polskich związkach literackich, tłumaczeniach poetyckich oraz krytyce tekstów. Wyniki swoich badań publikuje w wielu czasopismach i periodykach włoskich i zagranicznych. Autor monografii naukowej: *Dantes maxime mirandus in minimis. Kraszewski e Dante* (Neapol 2019; drugie wydanie 2024). Jednym z najnowszych opracowań jest projekt badawczy – analiza przekładu *Boskiej Komedii Dantego* w wykonaniu Józefa Ignacego Kraszewskiego.

E-mail: afdecarlo@unior.it